

Ks. Bolesław Margański

Wydział Teologiczny PAT, Tarnów

WSPÓŁCZESNE NABOŻEŃSTWA LUDU CHRZEŚCIJAŃSKIEGO

Problematyka pobożności ludowej jest wciąż bardzo aktualna i budzi żywe zainteresowanie nie tylko duszpasterzy, teologów oraz wszystkich zainteresowanych duchowością chrześcijańską, lecz także psychologów, socjologów, historyków, badaczy kultury i obyczajowości. Ojcowie Soboru Watykańskiego II stwierdzili konieczność pobożności pozaliturgicznej, gdyż „życie duchowe nie ogranicza się do udziału w samej tylko liturgii” (KL 12). Dlatego usilnie zalecili nabożeństwa ludu chrześcijańskiego, czyli te formy pobożności ludowej, które są określone i polecane przez władzę kościelną, zwłaszcza te, „które się odbywają z woli Stolicy Apostolskiej” (KL 13), lecz także „odprawiane z polecenia biskupów, stosownie do zwyczajów i ksiąg prawnie zatwierdzonych” (KL 13). W sprawie tych nabożeństw ostatni Sobór podał ważne wskazanie, które sprzyja pogłębionej refleksji teologicznej odnośnie wszystkich form kultu pozaliturgicznego: „Uwzględniając okresy liturgiczne, nabożeństwa te należy tak uporządkować, aby zgadzały się z liturgią, z niej poniekąd wypływały i do niej wiernych prowadziły, ponieważ ona ze swej natury znacznie je przewyższa” (KL 13).¹ Wśród nabożeństw współczesnych² rozwiniętych w diecezjach polskich należy szczególnie wymienić:

- I. Nabożeństwa do Miłosierdzia Bożego,
- II. Nabożeństwa ku czci Matki Bożej Fatimskiej,
- III. Nabożeństwa słowa Bożego,
- IV. Nabożeństwa związane z okresowymi dniami modlitw błagalnych,
- V. Nabożeństwa okolicznościowe.

¹ Por. C. K o s e r, *Pieta liturgica e „pia exercitia”*, w: red. G. B a r a u n a, *La s. Liturgia rinnovata dal concilio*, Torino 1964, s. 229-277; S. M a r s i l i, *Liturgia e non liturgia*, w: *Anamnesis*, t. 1, Marietti 1979, s. 139 -144; 150-156.

² Zob. D. S a r t o r e, *Le manifestazioni della religiosita popolare*, w: *Anamnesis*, t.7, Marietti 1989, s.232-247.

I. NABOŻEŃSTWA DO MIŁOSIĘRDZIA BOŻEGO

W świecie współczesnym pojęcie miłości i miłosierdzia wydaje się być wyobcowane i nie zawsze właściwie rozumiane. A jednak prawda o Bogu miłosiernym jest dziś tak bardzo potrzebna. Toteż tajemnica o Bogu, który jest Miłością miłosierną, zastała nam na nowo przypominiana i jest coraz bardziej odkrywana i pogłębiana. Do szerzenia kultu Bożego miłosierdzia została wybrana i przeznaczona święta Faustyna Kowalska, siostra zakonna. Można powiedzieć, że jej „Dzienniczek” jest w całości poświęcony miłosierdziu Boga.

Różne są formy kultu miłosierdzia Bożego. Można mówić o formach liturgicznych i paraliturgicznych. Do pierwszej grupy zalicza się „Święto Miłosierdzia Bożego”³ oraz Mszę św. wotywną o miłosierdziu Bożym.⁴ Natomiast wśród form paraliturgicznych, które są przedmiotem naszych zainteresowań, należy wymienić:

1. Koronkę do Miłosierdzia Bożego,
2. Godzinę Miłosierdzia,
3. Nowennę do Miłosierdzia Bożego,
4. Litanie o Miłosierdziu Bożym (lub do Miłosierdzia Bożego),
5. Godzinki do Miłosierdzia Bożego.

ad 1. *Koronka do Miłosierdzia Bożego*

Była znana już na początku wieku XIX. Odmawiano ją tak publicznie w świątyniach, jak i prywatnie po domach, a papież Pius IX nadał jej wiele odpustów. Jednakże w dniach 13 i 14 września 1935 r. Jezus w trakcie objawienia podyktował Siostrze nową wersję Koronki do Miłosierdzia Bożego. Ma ona następującą strukturę:

„Na początku należy odmówić :

Ojcze nasz... Zdrowaś Maryjo... Wierzę w Boga.

Na dużych paciorkach różańca mówi się: «Ojcze Przedwieczny, ofiaruję Ci, Ciało i Krew, Duszę i Bóstwo Najmilszego Syna Twego, a Pana naszego Jezusa Chrystusa, na przebłaganie za grzechy nasze i całego świata».

Na małych paciorkach: «Dla Jego bolesnej męki, miej miłosierdzie dla nas i dla całego świata!».

Na zakończenie zaś Koronki mówi się: 3 razy «Święty Boże, Święty mocny...»⁵.

³ Od 1995 r. w Polsce a od 2000 w całym Kościele obchodzi się II Niedzielę Wielkanocy – Białą jako „Niedzielę Miłosierdzia Bożego”.

⁴ Zob. *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, ss. 201”-202”, nr 23.

⁵ *Dzienniczek Sługi Bożej S.M. Faustyny Kowalskiej, Profeski Wieczystej Zgromadzenia Matki Bożej Miłosierdzia*, Kraków 1983, nr 476.

Z tą modlitwą odmawianą z ufnością Jezus związał pięć obietnic; jedną ogólną i cztery szczegółowe. Ogólna (22 maja 1937): „Przez odmawianie tej koronki podoba mi się dać wszystko, («wszystko» = to, co jest zgodne z wolą Boga), o co Mnie prosić będą”⁶. Szczegółowe obietnica skierowana do wszystkich (wrzesień 1936): „Ktokolwiek będzie ją odmawiał, dostąpi wielkiego miłosierdzia w godzinie śmierci...; chociażby był grzesznik najzatwardziały, jeżeli raz tylko zmówi tę Koronkę dostąpi łaski z nieskończonego Miłosierdzia Mojego”⁷; 12 grudnia 1936 – obietnica przeznaczona do umierających: „Jeżeli inni ją odmówią przy konającym, ci ostatni otrzymają tę samą łaskę odpuszczenia...; Kiedy przy konającym odmawiają tę Koronkę, uśmierza się gniew Boży, a miłosierdzie niezgłębione ogarnia duszę i porusza się wnętrze miłosierdzia Mojego”⁸; 28 stycznia 1938 – obietnica skierowana do zatwardziałych grzeszników i umierających: „Zatwardziali grzesznicy, gdy ją odmawiać będą, napełnią dusze ich spokojem, a godzina śmierci ich będzie szczęśliwa”⁹; ostatnia obietnica zapewnia takie same łaski umierającym, jeżeli przy nich będzie odmawiana Koronka: „Gdy tę Koronkę przy konających odmawiać będą, stanę pomiędzy Ojcem, a duszą konającą nie jako Sędzia sprawiedliwy, ale jako Zbawiciel miłosierny”¹⁰.

ad 2. *Godzina Miłosierdzia.*¹¹

„O trzeciej godzinie błagaj Mojego miłosierdzia szczególnie dla grzeszników, i choć przez krótki moment zagłębiaj się w Mojej męce, szczególnie w Moim opuszczeniu w chwili konania. Jest to godzina wielkiego miłosierdzia dla całego świata... w tej godzinie nie odmówię duszy niczego, która Mnie prosi przez Mękę Moją”¹².

Ta Godzina polega na: odprawianiu Drogi Krzyżowej, lub krótkiej adoracji Najśw. Sakramentu lub na krótkiej modlitwie odwołującej się do chwili opuszczenia Jezusa w czasie Jego Męki.¹³ Ta modlitwa winna być ufna, wytrwała i połączona z praktykowaniem uczynków miłosiernych.

⁶ Tamże, nr 1128; por. nr 1731

⁷ Tamże, nr 687

⁸ Tamże, nr 811.

⁹ Tamże, nr 1520.

¹⁰ Tamże, nr 1541.

¹¹ Zob. A. W i t k o, *Nabożeństwo do Miłosierdzia Bożego według błogosławionej siostry Faustyny Kowalskiej*, Kraków 1995, s. 121nn; W. K u b a c k i, *Godzina Miłosierdzia. Zbiór modlitw do Miłosierdzia Bożego*, Kraków 1986.

¹² *Dzienniczek*, nr 1320.

¹³ Por. tamże, nr 1572.

ad 3. *Nowenna do Miłosierdzia Bożego*

W „Dzienniczku” znajduje się tekst nowenny.¹⁴ Rozpoczyna go wstęp – tytuł: „Nowenna do Miłosierdzia Bożego, którą mi kazał Jezus napisać i odprawić przed świętem Miłosierdzia. Rozpoczyna się w Wielki Piątek”¹⁵. Po tym tytule następuje wyjaśnienie celu i okoliczności powstania nowenny: „Pragnę, abyś przez te dziewięć dni sprowadzała dusze do źródła Mojego miłosierdzia, by czerpały siły i ochłody i wszelkiej łaski, jakiej potrzebują na trudy życia, a szczególnie w śmierci godzinie. W każdym dniu przyprowadzisz do Serca mego odmienną grupę dusz i zanurzysz je w tym morzu miłosierdzia Mojego. A Ja te wszystkie dusze wprowadzę w dom Ojca Mojego. Czynić to będziesz w tym życiu i przyszłym. I nie odmówię żadnej duszy niczego, którą wprowadzisz do źródła miłosierdzia Mojego. W każdym dniu prosić będziesz Ojca Mojego przez Gorzką Mękę Moją o łaski dla tych dusz”¹⁶. Inicjatorem nowenny jest zatem sam Jezus, a chociaż ta nowenna jest przeznaczona wyłącznie dla siostry Faustyny, to jednak ta forma kultu – po opublikowaniu tekstu nowenny przez ks. Sopoćkę – zyskała uznanie wśród wiernych i szybko się rozpowszechniła.

Struktura każdego dnia nowenny urządzanej dzisiaj w różnych diecezjach jest zwykle następująca:

Zapowiedź intencji składająca się z wyszczególnienia danej grupy dusz objętych nowenną (cała ludzkość, a szczególnie wszyscy grzesznicy; dusze kapłańskie i zakonne; dusze pobożne i wierne; poganie i wszyscy nie znający Jezusa; heretycy i odszczepieńcy pozostający poza Kościołem; dusze ciche i pokorne oraz dusze małych dzieci; dusze, które szczególnie czczą i wysławiają miłosierdzie Boże; dusze, które są w więzieniu czyścicowym; dusze oziębłe) i z nakazu zanurzenia ich w miłosierdziu Bożym (w morzu miłosierdzia; w niezgłębionym miłosierdziu; w przepaści miłosierdzia);

– Modlitwa do Chrystusa Pana za konkretne grupy dusz objęte w danym dniu modlitwą;

– Modlitwa końcowa, której adresatem jest albo cała Trójca Przenajświętsza albo Bóg, Ojciec Przedwieczny; – Ojczy nasz..., Zdrowaś Maryjo..., Chwała Ojcu...¹⁷

¹⁴ Nr 1209-1230

¹⁵ Tamże, nr 1209

¹⁶ Tamże, nr 1209.

¹⁷ Zob. *Porządek nabożeństw w Diecezji Siedleckiej*, Siedlce 2000, s. 20-29.

ad 4. *Litania do Miłosierdzia Bożego*.¹⁸

Jest to forma modlitwy błagalnej. Jedne z wezwań odnoszą się:

– do tajemnicy Trójcy św. (np. Miłosierdzie Boże, nieogarniony (największy) przymiocie Stwórcy; Miłosierdzie Boże, najwyższa doskonałości Odkupiciela; Miłosierdzie Boże, niezgłębiona miłości Uświęciciela ..., ufamy Tobie);

– inne podkreślają działanie Miłosierdzia B. w historii (np. Miłosierdzie Boże, powołujące nas z nicości do istnienia, Miłosierdzie Boże, wypływające z ran Chrystusowych);

– kolejne uwielbiają Boga pełnego miłosierdzia za dzieła dokonane w Kościele (np. Miłosierdzie Boże w ustanowieniu Kościoła powszechnego (ujawnione), Miłosierdzie Boże w sakramencie ołtarza i kapłaństwa (zesłane);

– inne wreszcie dotyczą dusz ludzkich zarówno zbawionych, jak i tych, które przebywają w czyścicu (np. Miłosierdzie Boże, rozkoszy niebiańska zbawionych, Miłosierdzie Boże, ochłodo i ulgo dusz czyścicowych). Całość litanii kończy – jak zwykle – oracja.

ad 5. *Godzinki do Miłosierdzia Bożego*.¹⁹

Są one wzorowane na Godzinkach o Niepokalanym Poczęciu NMP. Struktura ich jest następująca:

- wezwanie wprowadzające;
- hymn wprowadzający : „Miłosierdzie Twoje, Panie...”;
- hymn właściwy danej godzinie;
- sześć wezwań responsorium ;
- oraz modlitwa kończąca.

II. NABOŻEŃSTWA KU CZCI MB FATIMSKIEJ

W historii XX w. na szczególną uwagę zasługują objawienia fatimskie. Treść tych objawień jest bardzo ważna i wciąż aktualna. Wiadomo, że NMP zajmuje wyjątkowe miejsce wśród świętych z racji swego związku z Chrystusem i niezwyklej roli, jaką odgrywa w Bożym planie zbawienia. Stąd też pobożność maryjna stanowi „wyborną część tego religijnego kultu, w którym głębia mądrości i szczyt religijności jakby w jedno się zlewają, i który

¹⁸ Zob. *Dzienniczek*, nr 949-951; M. S o p o ć k o, *Miłosierdzie Boże nadzieją ludzkości*, Wrocław 1948, s. 58nn: „Litania o Miłosierdziu Bożym”; t e n ż e, *Godzina święta i nowenna o miłosierdziu Bożym nad światem*, Poznań 1949, s. 113n: „Litania do Miłosierdzia Bożego”; T. S i n k a, *Nowenna do Miłosierdzia Bożego*, Kraków 1996, s. 12-14.

¹⁹ Zob. Z. P a ł u b i c k i, *Jezu, ufam Tobie. Pamiątka misji miłości miłosiernej*, Warszawa 1994, s. 81-90: „Godzinki do Miłosierdzia Bożego”.

dlatego jest szczególnym zadaniem ludu Bożego”²⁰. Nic więc dziwnego, że obok tradycyjnych form czci oddawanej Matce Bożej, powstały nabożeństwa nowe, związane z tym orędziem, które jest bardzo ewangeliczne i powszechne, a więc skierowane do każdego człowieka. W tym świetle nabożeństwa do Matki Bożej Fatimskiej stają się dziś dla ludzkości jakby gwiazdą przewodnią wskazującą na ideały ewangeliczne.

Wśród tych nabożeństw należy wymienić: 1. Nabożeństwo w pierwsze soboty miesiąca,

2. Różaniec pokutny (Nabożeństwo Fatimskie),

3. Nowenny.

ad 1. *Nabożeństwo w pierwsze soboty miesiąca.*

To nabożeństwo łączone jest z komunią wynagradzającą Niepokalanemu Sercu Maryi. Okazuje się, że nabożeństwo do Niepok. Serca Maryi należy do istoty orędzia fatimskiego. W siedem lat po zakończeniu objawień NMP zezwoliła siostrze Łucji na ujawnienie treści drugiej części tajemnicy fatimskiej, której przedmiotem było nabożeństwo do Niepokalanego Serca Maryi. W dniu 10 grudnia 1925 roku Matka Boża prosi o nabożeństwo pierwszych sobót w pięciu następujących po sobie miesiącach: „Oznajmij w moim imieniu, że przybędę w godzinę śmierci z łaskami potrebnymi do zbawienia do tych wszystkich, którzy przez pięć miesięcy w pierwsze soboty odprawiają spowiedź, odmówią jeden różaniec i przez piętnaście minut rozmyślania nad piętnastu tajemnicami różańcowymi towarzyszyć mi będą w intencji zadośćuczynienia”²¹. Pięć sobót wynagradzających łączy się z pięciu rodzajami obelg, a mianowicie z obelgami przeciwko: Niepokalanemu Poczęciu Maryi, Jej Dziewictwu i Jej Bożemu Macierzyństwu; następnie z obelgami, przez które usiłuje się wpoić w serca dzieci obojętność, wzgardę i nienawiść wobec Nieskalanej Matki; a wreszcie z bluźnierstwami, które bezpośrednio Ją znieważają w Jej świętych wizerunkach.

„Nabożeństwo Wynagradzające Pierwszych Sobót Miesiąca” uzyskało aprobatę kościelną 13 września 1939 r. i odtąd rozwija się na całym świecie. W skład tego nabożeństwa wchodzi: spowiedź sakramentalna z intencją zadośćuczynienia, komunie święta, po której następuje akt ofiarowania się Niepokalanemu Sercu Maryi²² i różaniec wynagradzający, (w którym po kolejnych dziesiątkach różańca odmawia się Modlitwę Anioła z Fatimy: „O mój Jezu, przebacz nam nasze grzechy, zachowaj nas od ognia piekielnego, zaprowadź wszystkie dusze do nieba i pomóż szczególnie tym, którzy

²⁰ P a w e ł VI, *Adhortacja „Marialis cultus”*, Wstęp.

²¹ H. J o n g e n, *Tajemnica Fatimy*, Warszawa 1987, s.29.

²² por. M. D r o z d e k, *Modlitewnik fatimski*, Ząbki 1996, s. 72-83.

najbardziej potrzebują Twojego miłosierdzia”; w kolejnych dziesiątkach po każdej „Zdrowaś...” odmawia się aklamację: 1) „Zachowaj i pomnóż w nas wiarę w Twoje Niepokalane Poczęcie”, 2) „Zachowaj i pomnóż w nas wiarę w Twoje nieprzerwane Dziewictwo”, 3) „Zachowaj i pomnóż w nas wiarę w Twoją godność jako prawdziwej Bożej Rodzicielki”, 4) „Zachowaj i pomnóż w nas cześć i umiłowanie Twoich wizerunków”, 5) „Rozpal we wszystkich nabożeństwo i miłość ku Tobie”) i piętnastominutowe rozmyślanie nad piętnastoma tajemnicami różańcowymi.²³

ad 2. *Różaniec pokutny (Nabożeństwo Fatimskie).*

Nabożeństwo to jest odpowiedzią na dwa wezwania Matki Bożej: do modlitwy różańcowej i do czynienia pokuty za grzeszników. Ma ono charakter ekspiacyjny i obejmuje wspólne odmawianie różańca w dniu 13 każdego miesiąca od maja do października. Nabożeństwo to ma różną formę w różnych sanktuariach. Forma ta może też mieć odmienną formę w zależności od konkretnego zgromadzenia modlitewnego. Nabożeństwo odprawia się przy wystawieniu Najśw. Sakramentu. Jeśli rozpoczyna się je „nocą czuwania” to wówczas ma zwykle formę Nieszporów maryjnych; w miejsce preces odmawia się jedną część Różańca św. Z kolei przed błogosławieństwem Najśw. Sakramentem, odbywa się procesja z zapalonymi świecami. W czasie jej trwania śpiewa się pieśni maryjne – fatimskie lub Litanię Fatimską, z refrenem: „Matko Boska za nami wstawiaj się”²⁴ lub Litanię Loretańską albo Litanię do Matki Boga i ludzi²⁵ lub też modlitwę „O Matko Miłosierdzia”²⁶. Nabożeństwo fatimskie kończy się błogosławieństwem eucharystycznym.

ad 3. *Nowenny fatimskie.*

Za czas najbardziej odpowiedni do ich odprawiania uważa się dni od 5 do 13 każdego miesiąca (zwłaszcza od maja do października). W praktyce spotyka się różne formy tych nowenn. Przy wspólnej celebrze nowennę odprawia się zwykle w łączności z wystawieniem Najśw. Sakramentu.

Jeden sposób odprawiania nowenny polega na rozważaniu wydarzeń związanych z objawieniami fatimskimi. W każdym dniu po przypomnieniu jednego z wydarzeń następuje modlitwa dostosowana do poprzedzającego rozważania. Z kolei odmawia się pięć tajemnic Różańca św., dodając po każdym „Zdrowaś...” wezwanie np. przy tajemnicy 1) „Królowo Różańca św.,

²³ Zob. S. K o ł d o n, *Serce Matki. Mój modlitewnik fatimski*, Sandomierz 1996, s. 108; M. D r o z d e k, dz. cyt., s.94.

²⁴ Zob. S. K o ł d o n, dz. cyt., s.59.

²⁵ Zob. tamże, s. 75.

²⁶ Zob. tamże, s. 83.

ochraniaj nas!"; przy 2): „Królowo Różańca św., prowadź nas!"; przy 3) „Królowo Różańca św., pociesz nas!"; przy 4) „Królowo Różańca św., błogosław nam!"; a przy 5) „Królowo Różańca św., wysłuchaj nas!". Po każdym „Chwała Ojcu” można dodać np. pierwszą Modlitwę Anioła, czyli Akt uwielbienia Boga lub drugą Modlitwę Anioła, czyli Modlitwę do Trójcy Przenajśw.²⁷ Całość kończy się modlitwą „Królowo Różańca św.”²⁸.

Drugi sposób przeprowadzenia nowenny opiera się na zgłębianiu treści orędzia fatimskiego i łączeniu z tym modlitw odnoszących się oddzielnie do tajemnic radosnych, bolesnych i chwalebnych; po każdej z tych modlitw przychodzi pięć „Zdrowaś Maryjo” Treść rozważania jest inna w poszczególnych dniach nowenny.²⁹ Są jeszcze i inne sposoby odprawiania nowenn.³⁰

W niektórych świątyniach nowenna fatimska odprawiana jest w środy każdego tygodnia w ciągu całego roku według własnej struktury.

III. NABOŻEŃSTWA SŁOWA BOŻEGO

Pismo św. jest orędziem zbawienia – słowem Boga skierowanym do człowieka wszystkich czasów. Jego treść okazuje się wciąż aktualna i niewyczerpana. Soborowa Konstytucja dogmatyczna o objawieniu Bożym – *Dei Verbum* stwierdza: „Trzeba więc, aby całe nauczanie kościelne, tak jak sama religia chrześcijańska, żywiło się i kierowało Pismem świętym. Albowiem w Księgach świętych Ojciec, który jest w niebie, spotyka się miłościwie ze swoimi dziećmi i prowadzi z nimi rozmowę. Tak wielka zaś tkwi w słowie Bożym moc i potęga, że jest ono dla Kościoła podporą i siłą żywotną, a dla synów Kościoła utwierdzeniem wiary, pokarmem duszy oraz źródłem czystym i stałym życia duchowego” (KO 21). Sobór przywrócił Biblii właściwe miejsce w liturgii, duszpasterstwie i życiu wiernych; podkreślił potrzebę szczególnej zażyłości z Pismem św.³¹ Ważnym czynnikiem posoborowej odnowy biblijnej stało się wprowadzenie nowego lekcjonarza mszalnego, odnowionej Liturgii Godzin oraz obfite ubogacenie odnowionych obrzędów sakramentalnych i obrzędów błogosławieństw o czytania biblijne. Obecnie wszystkie czynności liturgiczne połączone są z dłuższą lub krótszą liturgią słowa.

Sobór domaga się, aby „lektura ksiąg świętych uczyła, w jaki sposób słowo Boże przyjmować, myśleć o nim, współpracować z nim tak, aby nauki zawarte w nim stały się pierwiastkiem aktywnym zmuszającym nas do pracy

²⁷ Zob. M. D r o z d e k, dz. cyt., s. 211.

²⁸ Tamże, s. 233.

²⁹ Zob. S. K a ł d o n, dz. cyt., s. 204-206.

³⁰ Zob. tamże, s. 207-209.

³¹ Por. T. J e l o n e k, *Posoborowa odnowa biblijna w duszpasterstwie*, RBiL 39(1986), 469-477.

nad sobą”³². Pismo św. można czytać i rozważać indywidualnie, ale dokumenty Kościoła (por. KL 35) zalecają czytanie w jakiejś liturgicznej oprawie, co „ma dodać lekturze powagi i odpowiedniego namaszczenia, a co najważniejsze ma podkreślić modlitewny charakter samego czytania”³³.

Na terenie Polski rzadko sprawowana jest Liturgia Słowa Bożego, wzorowana na liturgii słowa we Mszy św.³⁴ Nabożeństwo takie, któremu przewodniczy diakon lub upoważniona przez ordynariusza osoba świecka, składa się ze śpiewów, psalmów, modlitw gradualnych, czytań lekcji i ewangelii oraz homilii, a kończy się modlitwą wiernych oraz Modlitwą Pańską.

W naszych warunkach często odprawia się: Godziny Biblijne i celebracje (nabożeństwa ?) pokutne, a także Nabożeństwa Słowa Bożego związane z kultem świętych i Nabożeństwa Słowa Bożego urządzone w święta patronalne poszczególnych zawodów i różnych grup społecznych.

1. *Godzina biblijna.*³⁵

Należy zauważyć, że Godzina biblijna ma charakter ciągły. „Można ją odprawiać z różnymi grupami i na różnym poziomie. Można ją odprawić w określone dni tygodnia czy miesiąca, ale zawsze według pewnego z góry określonego planu. Na takich Godzinach czytamy i komentujemy po kolei poszczególne księgi, głównie Nowego Testamentu”³⁶. Celem Godziny biblijnej jest także zdobycie pełniejszej wiedzy o Piśmie św., co ułatwia czerpanie z niego wskazań na całe doczesne życie chrześcijanina.

Nabożeństwo Godziny biblijnej posiada zwykle następującą strukturę: Intronizacja Pisma świętego, podczas której śpiewa się psalm lub pieśń; odczytanie tekstu biblijnego; rozważanie; zakończenie (błogosławieństwo eucharystyczne).³⁷

2. *Celebracje (nabożeństwa ?) pokutne.*

W Kościele zawsze praktykowane są wielorakie formy pokuty: głoszenie słowa Bożego, sprawowanie Eucharystii, udzielanie chrztu i sprawowanie sakramentu pokuty. *Ordo Paenitentiae* podaje w „Dodatku” tzw. *Celebrationes paenitentiales* czyli wzory „Celebracji pokutnych”, co w polskim wydaniu

³² W. S m e r e k a, *Pismo św. w życiu Kościoła*, w: *Idee Sob. Konst. o Objawieniu Bożym*, s. 173.

³³ S. G r z y b e k, *Formy apostołatu Pismem świętym*, RBiL 39(1986)/55-69/s.66.

³⁴ Por. KL 35 i nr 37-39 Instrukcji wykonawczej do KL.

³⁵ Zob. W. S m e r e k a, art. cyt. 189n.; J. K u d a s i e w i c z, *Pismo św. w naszej parafii*, w: „Kielecki Przegląd Diecezjalny”, Kielce 1964, s. 164nn.

³⁶ S. G r z y b e k, art. cyt., s. 66.

³⁷ Przykład Godziny biblijnej: Ks. A., *Godzina biblijna. Psalm o Opatrzności Bożej (ps 90)*, RBiL 19 (1966) nr 3, s.198-202.

Rytuału przetłumaczono jako „Nabożeństwa pokutne”. Przy drugiej formie pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem należy przygotować penitentów do sprawowania sakramentu przez „celebracje słowa Bożego” (*per celebrationem verbi Dei*). Takie celebracje pokutne są prawdziwą czynnością liturgiczną i posiadają strukturę właściwą liturgii Kościoła, a nie nabożeństwem.³⁸ Celebracje takie pojawiły się na terenie Francji w połowie naszego stulecia. Mają one na celu: rozwijanie ducha pokuty; podkreślanie społecznego i kościelnego wymiaru grzechu, nawrócenia i pojednania; wychowanie dzieci do właściwego rozumienia grzechu; pomoc katechumenom w ich nawróceniu się; a także umożliwienie głębszego przeżycia sakramentu pokuty i pojednania w jego wymiarach indywidualnych.³⁹ Takie celebracje są bardzo pomocne tak dla jednostek, jak i dla wspólnot.⁴⁰ Rytuał podaje dziewięć wzorów takich celebracji: jedne z nich związane są z rokiem liturgicznym (na Adwent i na Wielki Post), zaś drugie przeznaczone są do poszczególnych grup wiernych (dzieci, młodzież i chorzy). Rytuał zaleca, aby takie celebracje były urządzone kilka razy w roku i były rzeczywiście dostosowane do danej wspólnoty wiernych, aby poszczególni uczestnicy mogli świadomie, czynnie i owocnie w nich uczestniczyć.⁴¹

Celebracje pokutne posiadają strukturę charakterystyczną dla liturgicznych celebracji słowa Bożego:

– Obrzędy wstępne (śpiew na wejście, znak krzyża, pozdrowienie zgromadzenia, wprowadzenie, modlitwa w ciszy i kolekta przewodniczącego).

– Liturgia słowa Bożego (czytania: ze Starego Testamentu, z Listów apostoelskich lub Apokalipsy oraz z Ewangelii; jeśli czytanie jest tylko jedno, wówczas należy wziąć je z Ewangelii; dobór czytań winien być dobrze przemyślany; obok czytań biblijnych można wykorzystać te czytania patrystyczne, które są pomocne w poznaniu grzechu i prowadzą do skruchy serca i nawrócenia.⁴² Po czytaniach ma miejsce homilia, która ma pomóc wiernym w ich nawróceniu i przygotowaniu się do spowiedzi indywidualnej.⁴³ Ma też umożliwić dokonanie rachunku sumienia i prowadzić do odnowy życia duchowego.⁴⁴

³⁸ Por. Cz. K r a k o w i a k, *Celebracje pokutne w świetle Rytuału „Obrzędy pokuty”*, w: *Kierownictwo duchowe w sakramencie pokuty. Materiały z Sympozjum zorganizowanego pod patronatem Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski*, Sandomierz, 27-28 września 1999: *Anamnesis* 20.

³⁹ Zob. OP nr 37.

⁴⁰ Por. *Obrzędy pokuty*, Dodatek II, nr 1.

⁴¹ Por. OP, nr 40 a-b; Dodatek II, nr 44 i 62.

⁴² Zob. OP nr 36.

⁴³ Zob. OP nr 25.

⁴⁴ Zob. OP nr 53.

Z kolei należy zachować święte milczenie, ułatwiające wiernym zrozumienie i przyjęcie słowa Bożego.⁴⁵

– Modlitwa wspólna (modlitwa litanijna lub inna „sprzyjająca czynnemu uczestnictwu”⁴⁶; akt pokuty wg formy mszalnej, lub w formie wezwań litanijnych albo stosownej pieśni⁴⁷; wezwanie do podjęcia szczegółowych postanowień i zadośćuczynienia; po akcie pokutnym jest możliwość dokonania adoracji krzyża lub odprawienia Drogi Krzyżowej⁴⁸; później ma miejsce wspólne odmówienie Modlitwy Pańskiej, po której następuje modlitwa przewodniczącego.

Obrzędy zakończenia (modlitwa przewodniczącego, wspólny śpiew, błogosławieństwo i rozesłanie wiernych).

3. *Nabożeństwa słowa Bożego związane z kultem świętych*, np.: Św. Mikołaja (6 grudnia); św. Kazimierza, królewicza (4 marca); św. Wojciecha, biskupa i męczennika (23 kwietnia); św. Stanisława, biskupa i męczennika (8 maja); św. Jadwigi, królowej (8 czerwca); św. Antoniego z Padwy, kapłana i doktora Kościoła (13 czerwca); św. Kingi, dziewicy (24 lipca); św. Joachima i Anny, rodziców NMP (26 lipca); św. Maksymiliana Kolbe, kapłana (14 sierpnia); św. Stanisława Kostki, zakonnika (18 września); św. Franciszka z Asyżu (4 października); św. Jana Kantego, kapłana (20 października); św. Judy Tadeusza, apostoła (28 października); św. Cecylii, dziewicy i męcz. (22 listopada).

4. *Nabożeństwa słowa Bożego odprawiane w święta patronalne poszczególnych zawodów i różnych grup społecznych*: pracownicy handlu (1 lutego); rzemieślnicy (19 marca); leśnicy i pracownicy przemysłu drzewnego (4 kwietnia); pracownicy przemysłu włókienniczego, odzieżowego i skórzanego (15 kwietnia); kierowcy, transportowcy i drogowcy (25 czerwca); strażacy, hutnicy, kominiarze i pracownicy gospodarki komunalnej (4 maja); drukarze i pracownicy przemysłu spożywczego (30 maja); sportowcy (1-6 czerwca); chemicy i pracownicy przemysłu terenowego (6 czerwca); spółdzielcy (4 lipca); święto dziękczynienia za plony (pierwsza niedziela września); energetycy (5 września); kolejarze (12 września lub 25 listopada – św. Katarzyny); budowlani (26 września); pracownicy łączności (24 października); górnicy, naftowcy, odlewnicy i metalowcy (4 grudnia).

⁴⁵ Zob. OP nr 52-54.

⁴⁶ OP nr 36.

⁴⁷ Zob. Dodatek II nr 19; 24; 29; 35; 41; 60; 69; OP nr 196-203.

⁴⁸ Zob. Dodatek II, nr 19.

IV. NABOŻEŃSTWA ZWIĄZANE Z OKRESOWYMI DNIAMI MODLITW BŁAGALNYCH

Na terenie Polski obchodzi się pięć razy w roku odnowione Okresowe dni Modlitw błagalnych, które należy uwzględnić także w nabożeństwach dodatkowych, a mianowicie⁴⁹:

- 1) w trzecim tygodniu Adwentu o życie chrześcijańskie rodzin,
- 2) od Środy Popielcowej do pierwszej niedzieli W. Postu o ducha pokuty,
- 3) w czwartym tygodniu Okresu wielkanocnego o powołania do służby w Kościele,
- 4) w trzecim tygodniu września za dzieci, młodzież i wychowawców, w poniedziałek, wtorek i środę po szóstej niedzieli Wielkanocy o dobre urodzaje i za kraje głodujące.

ad 1. *Kwartalne dni modlitw o życie chrześcijańskie rodzin.*

Człowiek przez chrzest św. zostaje włączony w misterium paschalne Chrystusa i we wspólnotę Ludu Bożego; otrzymuje nowe życie w Chrystusie – życie Boże. To życie winno wciąż wzrastać i dalej rozwijać się.

Szczególną rolę w rozwoju życia chrześcijańskiego odgrywa rodzina, która jest określana jako „Kościół domowy”, „Kościół w miniaturze”, „domowe sanktuarium Kościoła”, „pierwsza szkoła życia chrześcijańskiego”⁵⁰. Okazuje się bowiem, że rodzina chrześcijańska stanowi pierwszą, żywą komórkę życia społecznego i kościelnego. Natomiast duchowa wspólnota rodzin chrześcijańskich, zakorzenionych w tej samej wierze i nadziei, ożywionych tą samą miłością naturalną i nadprzyrodzoną, służy rozwojowi Królestwa Bożego na ziemi.

Aby owocnie przeżywać dni modlitw o życie chrześcijańskie rodzin w nabożeństwach dodatkowych warto zwrócić uwagę chociażby na tzw. rekolekcje rodzinne i na liturgię domową.

Rekolekcje rodzinne okazują się bardzo owocne.⁵¹ Obejmują one nie tylko nabożeństwa odprawiane w kościele parafialnym, ale również spotkania modlitewne w rodzinie pod przewodnictwem ojca i matki. Struktura takich

⁴⁹ Na podstawie: *Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego z 1975 r.*, nr 331 (Institutio Generalis Missalis Romani 2000, nr 373), Kalendarza Diecezji Polskich zatwierdzonego przez Kongregację Kultu Bożego dnia 16 października 1974 r. oraz numeru 18 *Instrukcji Episkopatu Polski dla duchowieństwa w związku z wydaniem nowego Mszału ołtarzowego z 11 marca 1987 r.*

⁵⁰ Por. KK, 11; P a w e ł V I, *Encyklika „Humanae vitae”*; J a n P a w e ł I I, *Adhortacja Ap. „Familiaris consortio”*, 21; *Karta Praw Rodziny z 22 października 1983*; *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 1656-1657; *Instrukcje Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i duszpasterstwie rodzin z 1969 i 1975 r.*

⁵¹ Zob. G. S i w e k, *Rekolekcje parafialne dziś*, Homo Dei 64 (1995), nr 1, s. 39nn.

spotkań może obejmować odczytanie wybranego fragmentu Pisma św., medytację lub dyskusję nad przeczytanym tekstem lub treścią konferencji wysłuchanych w świątyni albo problemami rodzinnymi oraz modlitwę końcową.

Codzienny trud rodziny chrześcijańskiej w rozwoju życia Bożego może znaleźć ważną pomoc także w liturgii domowej, którą można zamknąć w trzech rytmach: dziennym (codzienna modlitwa wszystkich członków rodziny), tygodniowym (świętowanie Dnia Pańskiego) i rocznym (obchód wszystkich świąt i uroczystości oraz zachowywanie chrześcijańskich zwyczajów).⁵²

ad 2. *Dni modlitw o ducha pokuty.*

Pokuta chrześcijańska wyraża się w wielorakich formach. „Obok radykalnego oczyszczenia, jakiego dokonuje chrzest lub męczeństwo wymienia się jako środek otrzymania przebaczenia grzechów: wysiłki podejmowane w celu pojednania się z bliźnim, łzy pokuty, troskę o zbawienie bliźniego, wstawieństwo świętych i praktykowanie miłości, która «zakrywa wiele grzechów» (1P 4,8)” (KKK, 1434). Nawrócenie „dokonuje się w życiu codziennym poprzez czyny pojednania, troskę o ubogich, praktykowanie i obronę sprawiedliwości i prawa, wyznanie win braciom, upomnienie braterskie, rewizję życia, rachunek sumienia, kierownictwo duchowe, przyjmowanie cierpień, znoszenie prześladowania dla sprawiedliwości. Najpewniejszą (zaś) drogą pokuty jest wzięcie każdego dnia swojego krzyża i pójście za Jezusem” (KKK 1435).

Czasem szczególnego uwrażliwienia na cnotę pokuty są okresowe dni modlitw o ducha pokuty. Dlatego też w tym czasie należy sprawować celebracje (nabożeństwa) pokutne, które pomagają w rozwijaniu ducha nawrócenia i cnoty pokuty.

ad 3. *Dni modlitw o powołania do służby w Kościele.*

Różne są formy powołań do służby Bożej: w kapłaństwie, życiu zakonnym, misyjnym i konsekrowanym w świecie. W dzieło budzenia i pielęgnowania powołań oraz towarzyszenia im winni się włączyć wszyscy kapłani, wszystkie osoby Bogu poświęcone i wszyscy wierni świeccy, którzy mogą to czynić przez modlitwę, pokutę, umartwienie i ofiarę. Istotą duszpasterstwa powołań jest „otaczanie opieką narodzin i rozwoju powołań kapłańskich, korzystając z otrzymanych od Chrystusa i od Jego Ducha darów, uprawnień, charyzmatów i urzędu. Kościół jako lud kapłański, prorocki i królewski, stara się sprzyjać i służyć narodzinom i dojrzewaniu powołań kapłańskich przez modlitwę i życie

⁵² Por. J. W y s o c k i, *Rytuał rodzinny. Aby rodzina była bardziej Kościołem*, Olsztyn 1990; J. P o r ę b a, *Liturgia „domowego Kościoła”*, Ateneum Kapłańskie 127 (1996)z.1, s. 208-215.

sakramentalne, przez głoszenie Słowa i wychowywanie do wiary, przez przewodzenie i świadectwo miłości”⁵³.

W imię odpowiedzialności całego Ludu Bożego za powołania duchowne papież Paweł VI (1965) ustanowił Światowy Dzień Modlitw o Powołania, jaki obchodzony jest corocznie w całym Kościele. Obecnie ten dzień obchodzony jest w niedzielę Dobrego Pasterza, czyli w IV niedzielę Wielkanocy.

W Polsce obchodzony jest ponadto Tydzień Modlitw o Powołania Duchowne (w czwartym Tygodniu Okresu Wielkanego). Tematyka powołań winna być zaznaczona nie tylko w homilii mszalnej, w wezwaniach Modlitwy powszechnej, lecz także w czasie odprawiania nabożeństw słowa Bożego o powołania, w specjalnych modlitwach podczas nabożeństw eucharystycznych lub nabożeństw majowych.

Należy dodać, iż w poszczególnych diecezjach i parafiach dniem poświęconym modlitwom o powołania jest pierwszy czwartek miesiąca, a także każda sobota lub też inne ustalone dni, np. w diecezji tarnowskiej Niedziela Kapłańska (II. października).

ad 4. *Dni modlitw za dzieci, młodzież i wychowawców.*

Każdy człowiek otrzymuje „talenty”, które ubogacają jego osobowość i zobowiązują do ich pomnażania (por. Łk 19,3.15; KKK, 1880). Człowiek winien zatem rozwijać swe zdolności przez zdobywanie solidnej wiedzy w zakresie różnych dziedzin nauki i techniki. Dokonuje się to w szkołach i na uniwersytetach, które kształcą i wychowują, uwzględniając całą tradycję narodu, społeczeństwa i państwa. Formacja naukowa, moralna i chrześcijańska winna sprzyjać osiągnięciu osobowej dojrzałości człowieka. Procesy formowania i wychowania nie tylko kogoś drugiego, ale i siebie samego trwają przez całe życie, gdyż człowiek rozwija się przez całe życie.

Zatroskanie Kościoła o dzieci i młodzież, a także o wychowawców wyraża się głównie w staraniu o właściwe ich wychowanie, tak intelektualne, jak i religijne. Dobre wychowanie jest zadaniem, które winno być realizowane wspólnie przez rodzinę, szkołę i Kościół. Propozycją wspólnego działania może tu być nabożeństwo na rozpoczęcie roku szkolnego i katechetycznego oraz nabożeństwo ku czci św. Stanisława Kostki – patrona młodzieży polskiej.

ad 5. *Dni modlitw o urodzaje i za kraje głodujące.*

Rolnik poprzez uprawę ziemi i produkcję żywności uczestniczy w kontynuacji Bożego aktu stwórczego i wykonuje objawiony na początku dziejów zamysł Boży o tym, że człowiek ma czynić sobie ziemię poddaną,

⁵³ J a n P a w e ł II, *Adhortacja Apostolska „Pastores Dabo Vobis”*, 38.

służyć braciom i doskonalić rzeczy stworzone.⁵⁴ Toteż praca na roli jest szczególnym powołaniem i ma wymiar społeczny. Rolnictwo jest przecież fundamentem, na którym opiera się ogólnoludzki rozwój społeczeństwa. Praca rolnika jest też ważnym czynnikiem w zagadnieniach demograficznych. O znaczeniu rolnictwa w życiu i rozwoju społeczeństw uczy Jan XXIII w encyklice *Mater et Magistra*. Zwłaszcza dziś duszpasterstwo nie może być obojętne wobec żywotnych potrzeb i społecznych problemów środowiska wiejskiego. To duszpasterstwo winno kształtować postawy apostołskie rolników poprzez włączenie ich w liturgię roku liturgicznego.⁵⁵ W formacji religijnych postaw rolników ważnym elementem jest też uwzględnianie w liturgii i w nabożeństwach dodatkowych poszczególnych pór roku i prac wykonywanych w tym czasie na wsi. Sprawy te winny znaleźć swój wyraz w homiliach, w wezwaniach Modlitwy powszechnej, w stosowaniu odpowiednich poświęceń i błogosławieństw. Co więcej, działania duszpasterskie winny też zmierzać do pogłębienia religijności rolników, aby prawdy wiary i sakramentalne źródła łaski owocowały w ich życiu.

Toteż Kościół modli się o urodzaje, prosi o dobrą pogodę i zachowanie owoców ziemi. Czyni to zwłaszcza w dniach od poniedziałku do środy przed uroczystością Wniebowstąpienia Pańskiego. Podstawową formą modlitwy wstawienniczej w te dni jest procesja błagalna do przydrożnych krzyży, figurek i kapliczek połączona ze śpiewem Litanii do Wszystkich Świętych. Inną zaś formą zasługującą dziś na rozpowszechnienie jest święcenie pól połączone z odnowionymi modlitwami. Różne Agendy podają wzory nabożeństw i modlitw o dobrą pogodę i zachowanie owoców ziemi.

Warto zauważyć, iż w tradycji Kościoła modlitwy błagalne o urodzaje łączono z kultem świętych, zwłaszcza św. Urbana, pap. i męcz. (+ 230; błogosławieństwo pól i winnic) oraz św. Izydora Oracza (+ ok. 1130, patron rolników).

V. NABOŻEŃSTWA OKOLICZNOŚCIOWE

Chodzi tu o współczesne nabożeństwa sprawowane z różnych okazji, np.: Tygodnia Powszechnych Modlitw o Jedność Chrześcijan (18-25 stycznia) – ekumeniczne; Dnia Chorych (11 lutego); Dnia Matki (26 maja); Dnia Dziecka (1 czerwca); Rozpoczęcie Roku szkolnego i katechetycznego; Zakończenie Roku szkolnego i katechetycznego; Dnia Środków Społecznego Przekazu; w intencji misji; apele papieskie.

⁵⁴ Por. Rdz 1,28; *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, 57.

⁵⁵ Por. *Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”*, 3.

Wnioski na przyszłość:

Z założeń i wskazań Soboru Watykańskiego II oraz Instrukcji Episkopatu Polski, a także z danych zawartych w postanowieniach Synodu plenarnego oraz różnych synodów diecezjalnych można wyprowadzić następujące wnioski:

1) Należy planować taki program duszpasterski, w którym pobożność liturgiczna będzie pozostawać w ścisłym związku z pobożnością ludową. Wspólnota chrześcijańska winna mieć żywy kontakt ze słowem Bożym i posiadać wycucie zdrowego ducha liturgii Kościoła, otwartego na „znaki czasu”. Toteż uwzględniając mentalność wiernych i różne sytuacje konkretne, te formy pobożności ludowej, które okazują się mało stosowne, mniej odpowiednie czy też wprost przeżyte niechaj odważnie będą zaniechane, natomiast inne niechaj będą cierpliwie i systematycznie pogłębiane i rozwijane.

2) Wszystkie współczesne nabożeństwa winny pozostawać w ścisłej łączności z Pismem św.: wypływać z Biblii, albo zawierać w swej strukturze czytanie biblijne lub przynajmniej pozostawać w zgodności z Bożym Objawieniem.

3) Odprawiane nabożeństwa muszą harmonizować z duchem i charakterem przeżywanego okresu roku liturgicznego.

4) Uczestnicy nabożeństw winni w nich uczestniczyć w sposób świadomy, czynny i owocny.

5) Język stosowany w nabożeństwach musi być zrozumiały dla człowieka współczesnego, dostosowany do jego mentalności i kultury oraz właściwy dla godnego wyrażania uczuć religijnych.

Jeśli współczesne nabożeństwa będą odpowiadały tym wymogom, to należy żywić nadzieję, że – zgodnie z życzeniem Kościoła – będą one kształtować i rozwijać zdrową pobożność wiernych.

I PII ESERCIZI CONTEMPORANEI DEL POPOLO CRISTIANO

R i a s s u n t o

L'articolo presenta i pii esercizi contemporanei, che hanno una speciale dignità, perché sono conformi alle leggi e alle norme della Chiesa, si compiono dietro prescrizione della Sede Apostolica (cfr. Costituzione sulla Sacra Liturgia, 12-13) e sono comandati per le singole diocesi nella Polonia dai vescovi. Naturalmente l' articolo non tratta di tutti i pii esercizi, ma soltanto di qualcuno dai essi, che riguardano particolarmente il culto della Misericordia di Dio ed il culto della Madre di Dio da Fatima, poi invece le celebrazioni della parola di Dio, le celebrazioni unite coi giorni delle preghiere supplichevoli (cinque volte durante un anno) – che sono una speciale adattamento delle Quattro Tempora e delle rogazioni ed in fine i pii esercizi delle varie circostanze della vita cristiana.